

SZILÁGYI GYULA

*Látlelet a fapadról**A segítők szemével: egy női éjjeli menedékhely mindennapjai*

I. A SZOCIÁLPOLITIKA ÚTVESZTŐI

Láncok – panyókára vetve

Az egyszerre utópisztikus és társadalombarát gondolkodásmód képviselői meggyőződéssel állítják, hogy az emberi együttélés minőségét lényegesen javíthatnánk, ha a humán közösségek nem a rosszakat büntetnék, hanem a jókat jutalmaznák. Hogy kik minősülnének rossznak, és kik a jók, azt persze mindig azok döntenék el, akik a jutalmakat osztogatják. Ez a társadalomkezelő alternatíva hosszú távra biztosítaná a világ stabilitását – legalábbis elvileg. A gyakorlatban viszont a negatívan minősítettek, az elosztás mechanizmusával elégedetlenek létszámbeli gyarapodása – amennyiben eléri a kritikus szintet – e stabilitást komolyan veszélyeztetheti (lásd még: A mennyiség minőségbe történő átcsapása, in *Dialektikus materializmus*. Egyetemi jegyzet. 1976). Ebben az értelemben komolyan kell vennünk azt a fenyegetést, mely szerint még a leginkább megingathatatlanak vélt társadalm szerkezeti formáció is „megtermeli saját sírásóit”, miként azt a fent hivatkozott forrásmunka oly magabiztos tárgyferőséggel állítja. A dolgokat némiképp sarkítva, akár úgy is fogalmazhatunk, hogy napjaink szociálpolitikai eszközrendszere éppen e fenyegetés elhárítására született: egyrészt a társadalomhantolásra verbuválódó csoportok létszámának csökkentését, másrészt pedig a sírásói vehemencia csillapítását szolgálja. A rendszer fenntartása és működtetése természetesen pénzbe – még hozzá nagyon sok pénzbe – kerül, de a közösség nyugalma érdekében e kiadások feltétlenül szükségesek. Merthogy igen kellemetlenek tudnak lenni az olyan csoportok, amelynek tagjai „csak láncokat veszíthetnek”. Ezzel együtt: költséges és munkaigényes szociálpolitikai erőfeszítéseink ellenére sem tekinthető bizonyítottnak azon optimista tétel valóságtartalma, amely a láncok viselésének fakultatívítását állítja. Ugyanis a társadalmi piramis mélyrétegében élők számára a láncok levétele sokkal nagyobb megrázkódtatással járna, mint azok türelmes hordozása. Mintha valamilyen alkufolyamat részesei lennénk: én biztosítom neked az életben maradáshoz szükséges „juttatások” bizonyos rendszerét – hogy ne érezd oly súlyosnak láncaid –, te pedig cserében visszafogod társadalomhantolási késztetésedet. Az ásó tehát súlyba kerül. Talán majd egyszer születik e témában egy nagyméretű, szocreál festmény vagy szoborkompozíció. Az lesz a címe, hogy „A harmadik évezred fegyverletétele”.

Akik megnyerték a világot

Sir Winston Churchill szerint „a kapitalizmusnak az a sajátos hibája, hogy egyenlőtlenül részesít a javakban. A szocializmusnak pedig az a sajátos erénye, hogy egyenlően részesít a nyomorban.” Amikor Hegyeshalom és Vlagyivosztok között, a világméretűvé terebélyesedett osztályharc eredményeként a dolgozó nép kezébe vette a hatalmat, Őfel-

[*Látlet*]

sege egykori miniszterelnökének imént idézett – és nem csekély lényeglátásról tanúskodó – tétele messzemenően igazolódott. Magyarországon az új vezetés mindenképp elöllel türelmet kért – elvégre öntudatos proletár nem rázza láncait –, aztán hozzálátott a megteremtelt javak igazságos elosztásához. E javak persze igen szűkösen álltak rendelkezésre, meg hát az igazságossággal sem volt minden rendben: a hatalmat birtokló dolgozó osztályok reálbére 1952–54 között 22%-kal csökkent, egy 1953-ban készült statisztika szerint a fizikai munkások 13,2%-ának nem volt télkabátja, 34%-uknak pedig még lepedője sem. A megtervezett földi édenrel kapcsolatos projektről akkor már csaknem mindenki látta, hogy megvalósíthatatlan, de – személyes biztonsága érdekében – lelkesedési kötelezettségét a túlnyomó többség igyekezett maradéktalanul teljesíteni. Később már nem kellett *annyira* lelkesedni, viszont a folyamatosan válságos helyzetre vonatkozó csüggeteg szavak használata továbbra sem volt ajánlatos. A láncok tehát maradtak, és az Alpoktól keletre csak a létező szocializmus gigantikus díszleteinek összeomlása után sikerült azokat elveszítenünk. Csakhogy ez korántsem jelentett pozitív változást mindenkinek. A fogyasztói javak hirtelen – és korábban sosem látott – bőségében, a láncait vesztett egyszerű-nagyszerű munkás (kissé naivan) azt remélte, hogy akkor most majd neki is leesik valami. Igen hamar kiderült, hogy nem esik. A szabadság mellé nem jár állampolgári jogon a teli csajka. Még a félig teli sem. Meg a munka sem. A „se munka – se csajka” élethelyzetek kezelésére alakult ki szociálpolitikai eszköztársunk új intézményeként az érintettek által talált egyszerűséggel bikaistállónak, gladiátorképzőnek, kancakolostornak nevezett átmeneti szállók, éjjeli menedékhelyek országos hálózata. Ezt a társadalmi szolidaritás által finanszírozott „ellátási formát” az otthon, illetve fedél nélkül maradtak ingyen vagy igen olcsón vehetik igénybe. Akik viszont nem kérnek a hajléktalanellátó-rendszer méltányosságából, azok aluljárókban, szemétdobókban, bontásra váró épületekben, a főváros körüli erdőkben ácsolt kalyibákban vészlik át a mindennapokat. A közfelfogás szerint a szociálpolitika egyik legfontosabb feladata, hogy eltakarítsa őket a közterületekről. Ugyanis a kannás bor, pálinka, olcsó cigaretta és emberi vizelet szagát árasztó rongyos pokrócok látványától egyikünk sem lesz boldogabb. Pedig a pokrócok alatt pihengetők nem feltétlenül boldogtalanok. *Tavaly decemberben nézegettem egy hatfős csoportot az egyik legforgalmasabb fővárosi aluljáróban. Négy úr, két hölgy és két kutya tartozott a kis közösséghez. Reggel hét óra lehetett, odafenn hideg, havas eső szemerkélt, az emberek gyűrött arccal rohantak a metróba, a vonatba, a villamosba meg mindenfelé. Ők hatan alkották ott lenn a nyugalom és a béke szigetét. Akkor ébredtek. A kutyák kidugták fejüket a rongyos paplanok alól, előkerült két flakon csereszegi fűszeres, körbeadták, mindenki megbúzta rendesen. Az egyik hölgy, párja kíséretében, elsétált a telefonfülkébe. Az úr a szorosan fülke előtt álldogálva eltakarta élete párját, a hölgy pedig leguggolt és elintézte a reggeli toalettet. Visszajött, bebújt a paplan alá, és elszenderedett. Addigra már a többiek is aludtak. Láncok nélkül, nyugodtan, mélyen és egészségesen. Látszott rajtuk, hogy ők az egész világ – (T. D. – 43 éves egyetemista oktató).*

A Népszállótól a fapadig

A közhiedelemmel ellentétben a hazai hajléktalanság nem a rendszerváltás terméke. A gyökerek sokkal mélyebbre nyúlnak. A cserépes tanyák, vályogházak szerencsét próbálni induló fiataljai már száz éve is komoly gondot okoztak a fővárosnak. Az 1912-ben megnyitott budapesti Népszállót (értsd: hajléktalanszállót) ismertette, a *Vasárnapi Újság*

az alábbiakat írja: „A mi fővárosunkban kétszeres jelentősége van annak, hogy ez az intézmény meggyökeresedjék. Budapest ugyanis az „ágyrajárók városa”, ebben a tekintetben világ nagyvárosai között őrzi a szomorú elsőséget... Az ágyrajárók túlnyomó része természetesen legényember lévén, *népszállók létesítése az egyetlen mód*, amely ennek a társadalmi betegségnek az eredményes leküzdésére kínálkozik.” Csak az érdekesség kedvéért: a XIX–XX. század fordulóján több mint 27 ezer ágyrajárót tartottak nyilván a fővárosi statisztikák, s a budapesti Népszállóban 400 fő részére tudtak – mai szemmel nézve is elfogadható – ellátást biztosítani... Hajléktalan nőkről a korabeli tudósításokban nem esik szó. Aztán az ötvenes években az erőszakos szövetkezetesítés elől a parasztság tömegesen menekült az iparba, elsősorban a fiatalok. Ez még nem a „hívta a város, hívták a fények” időszaka volt, hanem a kényszerű elszakadásé. Az ideológiai okokból hatalmasra duzzasztott ipar („Magyarország a vas és acél országa”) örömmel fogadta a friss munkaerőt, a munkásszállókon mindenki kapott helyet. Örkény Antal társadalmi mobilitást elemző tanulmánya szerint: az 1950 és 65 közötti években az aktív korú magyar lakosság 60%-a került más munkaterületre, mint először tanult szakmája, vagy végzett más munkát, mint szülei. Ez a tendencia még évtizedekig változatlan maradt, bár a később inkább az urbanizált környezet nyújtotta kényelem, az „önálló kereset – önálló élet” biztonságot adó szabadsága meg a „nagyváros ezer öröme” vonzotta a falu fiataljait a munkásszállókra. Az aprófalvakból Pestre szakadt lányokat a ruhaipari vállalatok, a fonodák, az egészségügyi és a szolgáltatászektor szívta fel, a férfiakat pedig a kezdődő gépgyártás és az építőipar. Egy 1972-ben készült statisztika mintegy húszezer – munkásszállón élő – vidéki munkavállalóról beszél, a nők aránya 31,6%. Ahogy telt az idő, a fiatalok egyre kevésbé kötődtek otthonukhoz, egyre ritkábban utaztak haza, a szálak elvékonyodtak, bedarálták őket a városok. Esetükben a munkásszállók gyakorlatilag hajléktalanszállóként működtek, lakóik életritmusát „a nyolc óra munka, nyolc óra pihenés, nyolc óra szórakozás” szociális vívmányként értékelt napirendje határozta meg. A hazai ipar szőnyegbombázása az ilyen szállókkal kezdődött, aztán a munkahelyek felszámolásával folytatódott. A munkájukat és lakhatásukat veszített szállólakók jelentékeny részének már nem volt hová hazamennie, ők a fokozatosan kialakuló hajléktalanellátásban kaptak fedelelet a fejük fölé. A lassan százéves Népszálló ismét eredeti funkciójában üzemelt. A Dózsa György út (egykor Aréna út) és az Angyalföldi út sarkán álló hatalmas épületben jelenleg a Budapesti Módszertani Szociális Központ Intézményei nevet viselő szociálpolitikai mamutcég működik, amely pillanatnyilag Közép-Európa legnagyobb hajléktalanellátó centruma. E hosszú nevű központban kapott helyet a nők számára fenntartott – a szakmabeliek által női fapadként emlegetett – éjjeli menedékhely is.

II. A FAPAD ÉS VIDÉKE – LAKÓK, SEGÍTŐK, TÖRTÉNETEK

Egy figyelmeztető tábla: „megfordulni lehetetlen”

A hajléktalanokat ellátó intézmények tevékenységét az érintettek társadalmi visszailleszkedésének megszervezése határozza meg. Ennek megfelelően alakult ki a különböző ellátási formák hierarchikus rendje. Ebben a rendben az *éjjeli menedékhelyek* jelentik az első szintet. Itt este hat órától másnap reggel nyolc óráig pihenhetnek, tisztálkodhatnak, főzhetnek, tévézhetnek – vagyis élhetnek – a lakók. Két harmincágyas és egy negyvenágyas hálóterem fogadja a társadalomból kiiratkozni készülöket. A fapad igénybevétele ingyenes, ha téríté-

[*Láttelelet*]

si díjat kellene fizetni, az itt éjszakázók fele inkább az utcát választaná. Az *átmeneti szállók* – a hierarchia eggyel magasabb szintjén – tulajdonképpen alacsony komfortfokozatú szállodaként működnek: mindenki külön szobában lakik, a folyosók végén található a közösen használt zuhanyzók, toalették és konyhák. Ez az ellátási forma viszont már nem ingyenes: havonta nyolc-tíz ezer forintba kerül a szálló használata. A rendszer lényegében logikusan működik: mondjuk, T. Juliska betanított bolti eladó, munkahelye megszűnik, így előbb-utóbb albérletéből is távoznia kell. Néhány barátnőinél, férfitársaival (esetleg utcán) töltött éjszaka után jelentkezik a menedékhelyen. Riadtan, elkéseredetten, igen rossz pszichés állapotban, többnyire éhesen és pénz nélkül érkezik. Kipihen magát, tisztálkodik, kimossa ruháit, sorstársai felvilágosítják a különböző karitatív szervezetek ingyenes konyháinak nyitvatartásáról, így másnap már jóllakik. Aztán a fapad szociális munkásai rövidesen megkezdik sorsrendező tevékenységüket: Juliska önbizalmát kicsit feltupírozzák, munkahelyet keresnek neki, s amennyiben sikerrel járnak, Júliának egy-két hónapon belül az átmeneti szálló lakója lesz. Ez már a sikeres újrakezdés előszobája: az itt lakók – persze meghatározott feltételekkel – százezres nagyságrendű kiköltözési támogatást kaphatnak, ha elszánták magukat az önálló életre. Elvileg tehát a kimerülten, elkéseredetten, éhesen fapadra érkező Júlia négy-hat hónapon belül kikerül(het) a hajléktalanellátás rendszeréből, ismét teljes jogú, adófizető polgárrá válik. Csakhogy ez igen ritkán – legfeljebb az esetek 6–8%-ában – sikerül. Mert valahogy mindig homok kerül a fogaskerek közé: a fapad lakóinak 20%-a legalább öt éve, további 38%-a pedig legalább két éve lakik a menedékhelyen. Egy 2002-ben készült felmérés szerint a megkérdezett 2522 hajléktalamból 1953-an választottak úgy, hogy már több mint két éve élnek az ellátórendszerben, illetve közterületen. Tehát az esetek minimum háromnegyedében az otthontalanság nem átmeneti állapot, hanem hosszabb távra szóló élethelyzetnek tekinthető. Ezt látszik bizonyítani a női fapad adatbázisának felhasználásával négy éve (2006-ban) készült elemzés: a legrégebbi lakó 1993 óta hajléktalan – jelenleg is az intézmény vendégszeretettel élvezi –, a hajléktalanság átlagos időtartama 4,7 év, s a legtöbben már három éve hajléktalanok. Elkedvetlenítő adatsor és rossz prognózis. Mindannyian ismerjük azt a szociálpszichológiai axiómát, hogy önmagunkat a környezetből érkező visszacsatolások tükrében éljük meg, énképünk ezen interakciók eredményeként formálódik. A fapad – mint ellátási forma – égis érő rácsokkal védett istállószagú melegével, szapora csótányaival, állandó és szalonképtelen hiszteroid perlekedéseivel, cigarettáért, aprópénzért kolduló lakóival, a sűrű alkoholgőzt árasztó lehetőségekkel, az emberi anyagcsere százféle „illatárnyalatában” pácolódott ruháival, a szállón kívüli viharos szerelmi kapcsolatok miatt naponta jelentkező sírógörcsökkel, a sikolyként hangzó kacajokkal, a bombardó hangján horkoló vagy slájmot harákolva köhécselő lakótársakkal igen kevésbé alkalmas az összeomlott életből érkező énképének pozitív színezetű áthangolására. Az ilyen hatások következményeként kockáztathatjuk meg azt az állítást, hogy az éjjeli menedékhely – mint az ellátórendszer egyik eleme – az esetek jelentős részében végállomást jelent. Egyik szociális munkás kolléga úgy fogalmazott, hogy a fapad olyan zsákutca, amelynek bejáratánál a „megfordulni lehetetlen” táblával kellene figyelmeztetni az ide igyekvőket a veszélyre.

Legendák, játsszák, csapdák

„Új lakóinkkal úgy ismerkedünk meg közelebbről, hogy interjút készítünk velük. Mi kérdezzük, ők válaszolnak, azt mondanak, amit akarnak – hozott anyagból dolgozunk. Nos, a hajléktalanságba vezető – tehát kudarcos – életutak felvázolásakor az egyik meg-

határozó jellegzetesség az önfelmentő ideológia: a férj/feleség/anyós gonoszsága, a hivatalok részvétlensége, a rossz környezet negatív hatása, az egykori munkaadók megalázó bánásmódja, a ki nem fizetett munkabérek, a munkavállalás lehetetlensége magyarázza, hogy miért kényszerül beszélgetőpartnerem a fapadon tölteni az éjszakát. Az ilyen történeteket mi úgy nevezzük, hogy *legendák*. Mert lehet, hogy a sztori minden eleme valós, de úgy egészében – még finoman fogalmazva is – valahogy sántít. Ez akkor válik egyértelművé, amikor a szociális munkás lankadatlan igyekezetének eredményeként új lakónk egy írásban rögzített szerződésben vállalja, hogy megteszi az első lépéseket a munka világa felé vezető úton. Aztán ebből a menetelésből igen hamar helybenjárás lesz. Ha a hivatásos segítők közreműködésével sikerül munkát találni, akkor kiderül, hogy hiányoznak a munkavállaláshoz szükséges iratok: személyi igazolvány, TB-kártya, adókártya stb. Mire ezeket pótoljuk – és a munkalehetőség sem veszett el időközben –, az érintettnél egészségügyi problémák jelentkeznek: reumatikus panaszai vannak, vérnyomása ingadozik, a szíve rendetlenkedik. Nem súlyos panaszok ezek, csak éppen annyira, hogy megakadályozzák a »munkaerő-piaci reintegrációt«. Lakónk ilyenkor is a szállón marad, a segítők pedig finom, indirekt ráhatásokkal terelgetik (olykor évenként keresztül) a többségi konform irányába. A segítő hivatásban ezt a helyzetet, amikor hajléktalan ügyfelünk saját visszatagolódása érdekében lázasan teszi a semmit, miközben a különböző segélyeket, juttatásokat határtalan leleménnyel hajtja be, *játszma*ként emlegetjük. A névadás telitalálat, csak éppen arra nem kapunk választ, hogy ki játszik itt és kivel. Mert nézzük csak: mit tud ajánlani a lakás, gyerek(ek), víkendház, bankszámlára utalt fizetés, családi batár, családi vacsora, családi ünnepek erőterében működő konzolidált világ a hónapok – esetleg évek – óta menedékhelyeken éjszakázó, utcán élő veszteseknek? A legjobb esetben is napi nyolc-tíz órás kemény robotot – árufeltöltést, konyhai mosogatást, takarítást és egyéb kapszlikapdosást – a minimálbérnél semmi esetre sem magasabb fizetésért. Aki ezt elfogadja, az értelemszerűen lemarad az ingyenkonyhák, nappali melegedők térítésmentes reggelijéről-ebédjéről, a különböző ruhaakciókról. A munkaviszony új helyzetet teremt számára: fenntartásáról ezentúl önállóan kell gondoskodnia. Vagyis nehéz, rosszul fizetett és unalmas munkát kell végeznie mindannak előteremtésére, amihez eddig minden különösebb erőfeszítés nélkül hozzájutott. És mit kap cserébe? Egyenes gerinccel, felemelt fejjel nézhet szembe a világgal: én, Hajléktalan Kata – útban afelé, hogy Szobabérlő Katalin legyek – ettől a pillanattól kezdve államunk adófizető polgára vagyok. Egy kicsit ugyan soványabb leszek, mint amikor a szállón élttem, egy kicsit rongyosabb is leszek, mint amikor hozzáfértem a ruhaadományokhoz, de boldogít az a tudat, hogy hasznos tagjává lettem a nagy közösségnek. Erre viszont a kis és a nagy közösség is magasról sercint egy vastagot. A szociális munkában *szegénység*i csapdának mondjuk azt a sajátságos helyzetet, amikor az érintett a konform környezetbe visszailleszkedve nehezebb körülmények közé kerül, mint korábban volt. Egy ilyen váltás még a kannásbortól erősen lepusztított agyállomány számára sem elfogadható. Nincs tehát abban semmi meglepő, ha a menedékhelyek, átmeneti szállók lakói igyekezetnek nem meghallani a szociális segítők társadalmi visszatagolódást sürgető biztatásait” – (P. CS. 27 éves szociális munkás).

A fedél nélkül maradtak csoportjában a statisztikák szerint egyre több a nő. Arányuk – a hajléktalanok becsült összlétszámához viszonyítva – 2005-ben 10%, két évvel később 20%

[*Látlet*]

körül volt, tavaly pedig elérte a 25%-ot. Kétharmaduk súlyos családi, élettársi konfliktusokat követően vált otthontalanná, harmadrészüik pedig a teljes gazdasági ellehetetlenülést (munkahely, lakhatás elvesztése) jelölte meg hajléktalanságának okaként. Bonyolítja a helyzetet, hogy a 21–35 évesek korcsoportjában a növekedés kifejezetten dinamikus. Az e csoporthoz tartozók társadalmi reintegrációja különösen nehéz, gyakran megoldhatatlan feladat elé állítja a hivatásos segítők, elsősorban az érintettek szerény iskolai végzettsége, szakképzetlensége, hiányzó szociális kompetenciái és persze a munkaerőpiac beszűkülése okán. Komoly gond, hogy a fapadon éjszakázó hölgyek 70%-a rendszeresen fogyaszt jelentős mennyiségű alkoholt, 30–35%-uk emellett különböző súlyosságú pszichiátriai betegséggel küzd. A szociális munkások által írásban rögzített „első interjúkat” tanulmányozva, az a meggyőződés alakul ki az olvasóban, hogy a bennük szereplők már akkor is hajléktalanok voltak, amikor még laktak valahol. Illyés Gyula egyik írásában úgy fogalmazott, hogy „a szél kihívásaira a fa gyökereivel válaszol”. Viszont a fapadon éjszakázó nők közül csak igen keveseknek adatott meg a gyökerek kiváltsága. Iskolázatlan – sokszor alkoholista – szülők durva veszekedéseitől hangos gyermekkor, szétesett családok, nevelőszülőknél, intézetekben töltött gyermekévek. Az otthon nem nyújtott sem biztonságot, sem meleget. Az iskola állandó kudarcélményt jelentett, az ott szerzett tudásmorzsák alkalmatlanok voltak arra, hogy segítsenek eligazodni a világban. Tehát a tanköteles kor végén – arccal az életnek – ott állt egy ifjú hajadon: fejében igen hézagos ismeretekkel, háta mögött pedig egy olyan otthonnal, ahonnan csak menekülni lehetett. Ezt a hinterlandot aligha tekinthetjük olyan gyökérzetnek, amellyel válaszolni lehetne a mindennapok kihívásaira. Mindez persze megnöveli a hibás döntések valószínűségét: korai párkapcsolat(ok), az olcsónál is olcsóbb és annál is lepusztultabb albérletek, időszakos feketemunkák (intézményesített munkalehetőség hiányában), nem kívánt terhesség, csecsemőotthonokban, intézetekben gondozott gyermekek. Út a szociális kómához, az igénytelenség és a felelőtlenség felé. Hát ennél már a fapados életmód is elviselhetőbb. A hálószobák melegek és tiszták, mosni, főzni, tisztálkodni is lehet, november-től ápriliséig pedig forró (citromos) tea és hideg vacsora várja a „hazatérőket”. Az élet még így sem könnyű: a szállót reggel nyolc óráig el kell hagyni, a túlélés ilyenkor kinek-kinek a találékonyosságán múlik. Viszont a nappali melegek, karitatív konyhák, ingyenebédet osztogató szervezetek kiterjedt hálózatának ismeretében a napi betevő megszerzése, néhány liter kannás bor árának begyűjtése (összelejmolása) nem tűnik megoldhatatlan feladatnak. És a különböző szociális segélyekből is (a rendszeres szoc. segély 25 ezer forintot jelent havonta) sok mindenre telik. Csak ügyesen kell beosztani.

Egy takarékos hajléktalan

„Én a női fapadon dolgozom, ahol szociális és pszichés segítséget kapnak a férjektől, élettársaktól elüldözöttek, összeverték, lakásukból elkergetettek, kiutáltak, kilakoltatottak, a munka nélkül tengődők, az utcákról legyengülten, kiszáradtan, kifosztottan és kiéhezetten összeszedett nők. Két-három hét alatt fizikálisan és lelkileg is összekapják magukat, megszokják a szálló levegőjét és szagát, aztán lesz, akit sikerül újra rajthoz állítanunk, s akinek nem megy, az nálunk marad. Sokáig. Egyik délelőtt az irodában adminisztráltam, amikor telefonon Pannát keresték. A szállót reggel nyolckor mindenkinek el kell hagynia, tehát nem tudtam a kérést teljesíteni, viszont felajánlottam, hogy ha van üzenet, azt átadom. A vonal túlsó végén egy hölgy elcsicseregte, hogy ő egy fapados légi járat utasszervezője, és segítségemmel szeretné értesíteni Pannát, hogy Mad-

ridba szóló repülőjegyet átveheti az utazási irodában. A visszautat – az utas kérésének megfelelően – tíz nappal későbbre foglalták le. Befejezésül meg megkérdezte, hogy kivel beszélt, bemutatkoztam, majd elbúcsúztunk. Aztán forogni kezdett körülöttem az iroda. Panna harmincegy éves, összesen két hét (!) munkaviszonya van, amikor – családjával végképp szakítva – négy éve megérkezett hozzánk, semmilyen jövedelme nem volt. Mindannyian azt gondoltuk róla, hogy autista, mert még szociális munkásával sem volt hajlandó szóba állni, személyes adataiból is csak annyit közölt, amennyi rendszeres szociális segélyének elintézéséhez kellett. Ruházata elhanyagolt, személyi higiéniáját inkább nem részletezem. Este aztán leültünk beszélgetni. Utazásról lévén szó, Panna hajlandó volt megszólalni. Elmondta, hogy mióta nálunk lakik többször utazott külföldre, Marokkót, Rómát és Madridot említette – talán Párizst is –, és tervei szerint nyáron majd Berlinben fog tölteni egy hetet. Mindjárt meg is kért, hogy holnap majd hívjam fel az irodát, és konfirmáljam helyfoglalását. Amikor – persze kellő tapintattal – kirándulásainak költségfedezete után érdeklődtem, kiderült, hogy szociális segélye bankszámlára érkezik, abból egy fillért sem költ el, adományruhákat visel, karitatív szervezeteknél étkezik (természetesen ingyen), a menedékhelyen éjszakázik, és a fapados járatokra interneten foglal jegyet. A számítógép használatára én tanítottam meg, amikor évekket ezelőtt még abban reménykedtem, hogy egyszer majd sikerül vele megszerettetnem a munka világát. Bátorralanul felvettem, hogy ha munkát vállalna, többet tudna utazni, de ő csak megrázta a fejét. Majdnem kinevetett. Hogyan? – nézett rám megbotránkozva. A két hét szabadság alatt? A villamosbérletért fizetve? Az ételért fizetve? A ruhákért fizetve? A villanyért fizetve? Az albérletért fizetve? Minden kérdésnél megemelte kicsit a hangját, az albérlethez érve már majdnem sikoltott. Kezemben tartottam a *Szociális munka terve* című nyomtatványt, amelyen lakóinkkal egyeztetve szoktuk rögzíteni, hogy milyen sorsrendező lépésekre kerüljön sor a közeljövőben. Panna kikapta kezemből a papírt, és nagy szálkás betűkkel ráírta: »Sosem fogok dolgozni, mert így is megélek. A szociális munkás hagyjon engem békén!« Aztán összerakta hátizsákját, közben lelkemre kötötte a másnapi telefont a repülőjegy ügyében, majd valami köszönéssel mormogva távozott” – (H. Éva 31 éves szociális munkás).

A mentálhigiénével foglalkozó szakember úgy véli, hogy Panna gondolkodása, világszemlélete ugyan nem feltétlenül etikus, de korántsem patológiás. Az csak hosszas beszélgetéssel lenne tisztázható, hogy Annánk mennyire tudatosan „él vissza, a társadalmi szolidaritással”, amikor az összes olyan juttatást igénybe veszi, melynek előteremtésére önállóan is képes volna, de életvitele ettől még nem társadalomellenes, legfeljebb szokatlanul „utilitárius színezetű”. És ettől kezdve érvelésünk bizonytalanná válik: ügyfelünk ugyanis – a szociális ellátórendszer megfejésére irányuló igyekezetében – messze-menően nincs egyedül. Merthogy tehetünk-e valami különbséget az ő repülőgépes kirándulásai és az aluljárókban, utcasarkokon, hajléktalanszállók lépcsőin borosflaskákba kapaszkodók réveteg „utazásai” között? Lényegét tekintve az ügy a privátszférába tartozik: van, akit az alkohol bódulata vonz, és van, akit a távolság igézete bódít, kinek-kinek ízlése szerint. A hivatásos segítő pozitívan értékeli, hogy Panna legalább „becsülettel” vállalja társadalmon kívülségét, szemben az újságot árulva, csonkolt végtagjaikat mutogatva koldulókkal, akik mindent bedobnak annak érdekében, hogy legalább száz forint erejéig szájalmat ébresszenek környezetükben. Persze – teszi hozzá elgondolko-

[*Látlet*]

va – azért Panna kivonulása a közigazgatott világból kissé féloldalasra sikeredett: azt a kezét, amelybe az elesetteket megillető segílyt várja, sunyi alázatossággal nyújtja a közösség felé, amelyekkel viszont dolgozni kellene, azt dacos öntudattal rejti el háta mögött. Igazodási nehézségeink vannak – folytatja a fiatal szociális munkás –, meg kellene találnunk azt a pontot, amelyen túl az ellátórendszer nyitottsága, a segítők empátiája már nihilista toleranciának tekinthető. Mert nem tudom elfogadni optimális megoldásként, hogy mély együttérzésünkben megfinanszírozzuk a margón kívülre kerültek impertinens munkakerülését vagy síríg tartó delíriumát. Részemről: no comment.

A „problémás” hajléktalan

A hajléktalanszállók népességében a devianciamutatók nyolcszor-tízszer magasabbak, mint az átlagpopulációban. Az éjjeli menedékhelyeken még rosszabb a helyzet. A módszertani központ fapadjának szociális munkásai pontosan dokumentálják azokat az eseteket, amikor a hivatásos (zseb)tolvajokat, az öregeket, gyengéket rendszeresen bántalmazó amazonokat, a sorstársak megfélemlítésére, zsarolására, kifosztására szakosodott érdekközösségek (a mini maffiák) tagjait kell hosszabb-rövidebb időre eltanácsolniuk a szállóról. Épp így nyilvántartják a gyaníthatóan pszichiátriai betegek állapotának változásait: az önmagára vagy környezetére veszélyes indulatkitöréseket, a társak által nehezen viselt, hangos sikolyokkal kísért éjszakai hallucinációkat, a túlzott mértékű verbális agressziót. A szakmai protokoll szerint a lelki működés zavaraival küzdőket az intézmény pszichiáteréhez kell irányítani. Az már csak íratlan szabály, hogy ha az érintett folyamatosan visszautasítja az orvosi vizsgálatot, nem hajlandó a gyógyszeres terápiának alávetni magát, kap egy utolsó – majd néhány utolsó utáni – figyelmeztetést. Amennyiben ez mind hatástalan – a szálló nyugalmanak megőrzése érdekében – más hajléktalanellátó intézménybe kell távoznia. A névsor negyedévenként módosul: a szereplők életvitelének, egészségi állapotának változásait nyomon követve a munkatársak csoportja (a „team”) hoz döntést a kriminalitás, illetve a pszichiátriai kezelés elutasítása miatt eltanácsoltak visszafogadásáról. A kollégák meglepően tájékozottak, a hónapokkal korábban eltanácsoltakról is csaknem pontosak az információik. A hajléktalan nők sorstársi közösségében mindenki tud mindent mindenkiről, így a szociális munkások a menedékhelyeken, közterületeken élők helyzetét egész jól ismerik. Ezekről az információktól viszont csak ritkán lesznek boldogok.

A témával foglalkozó „teamértekezletet” moderáló intézményvezető hölgy először a kriminális devianciák miatt eltanácsoltak listáját veszi elő. A névsor tizenkét főből áll, pozitív változás egy esetben sem tapasztalható. Néhányan közülük átkerültek az igazságügyi ellátórendszerbe, a többiek pedig fáradtságot nem sajnálva igyekeznek megszerezni az élet fenntartásához szükséges javakat a főváros aluljáróiban és pályaudvarain. A dekoratív szépségű (bár erősen foghiányos) Babika egy személyautók kifosztására szakosodott úrral él párkapcsolatban, két hölgy pedig (valamilyen spontán szerveződött pénzügyi társaság tagjaként) a Németországból és Ausztriából érkező hitelkártyák marketingjével foglalkozik. Klementina esete üde kivételt jelent, bár állapota – a perspektívákat tekintve – korántsem megnyugtató.

„O. Klementina 68 éves, nyugdíjas. Nyugdíja havi negyvennégyezer forint. Enyhén alkoholistá élettársának vendégeként önkormányzati bérlakásban lakott, majd 1998-ban az élettárs meghalt, a kerületi önkormányzat pedig – jogcím nélküli lakóként – egy le-

robbant, fűthetetlen (vécé a folyosó végén) szükséglakásban helyezte el Klementinát. Az első héten betörték hozzá, szegényes motyóját és megtakarított pénzét (tizenhétezer forint) elvitték. A rendőrség nem tudott segíteni, a károsultat egy hajléktalanszállóra vitték. 2002 óta a módszertani központ éjjeli menedékhelyén lakik. A következő évben sikerült helyet szorítani neki egy vidéki szociális otthonban, innen néhány hónap múlva önkényesen távozott, ismét a fapadon kért elhelyezést. 2006-ban agyvérzésen esett át, egészsége azóta sem állt helyre, gyakran kerül tudatkódós állapotba. Ilyenkor térben és időben dezorientált, beszéde nehezen érthető. Nyugdíjfizetéskor középkorú – és egészen fiatal – (hajléktalan) férfibarátok veszik körül, szeretgetik, udvarolnak neki, aztán egy hét múlva elfogy a pénze, s az ingyenkonyhák előtt áll sorba reggeliért és ebédért. Nyolc napja, hogy hajnalban (3 óra 40 perc) két háznagyságú, szigorú rendőr érkezett: Klementinát sorozatos bolti lopások miatt körözik, előállítási parancsot hoztak. Amíg az ügyeletes szociális munkás felébresztette a lakót, a fiatalabb közeg előkészítette a bilincset. Aztán meglátták a 160 centi magas, 46 kilós fázósan didergő öregasszonyt, és hirtelen elcsendesedtek. Mamikámnak szólították a „körözött bűnözőt”, egyikük ráterítette a kabátját, és besegítették a kocsiába. Klementina este már szabadlábban érkezett, a szociális munkás kérdésére valami olyasmit motyogott, hogy rendesek voltak vele, mert kétszer is adtak neki kekszet meg teát, aztán autóval vitték a Moszkva téri melegedőbe, hogy le ne maradjon a reggeliről. Azt kérdezték tőle, mit szokott lopni, ő pedig bevallotta, hogy ha teheti, mindig lenyúl néhány kiflit és pár zacskó cukorkát.”

Gyors megbeszélés következik: az egyhangú vélemény szerint Klementina ügyében bármilyen intézkedés felesleges. Helyzetét viszont mindenképpen rendezni kell. Csak-hogy: a szociális otthoni elhelyezés újraindítása ugyan lehetséges, de soron kívüli felvétellel szóba sem jöhet, hiszen önkényes távozásával a „gondozott” lemondott férőhelyéről. Normál esetben viszont 3–5 év a várakozási idő. Állapota kórházi kezeléssel nem javítható, tehát az egészségügy sem illetékes, a hat délutáni szeretetért elivott nyugdíj pedig Klementina magánügyeként tekintendő. Vagyis reggel nyolctól este hatig egy mammogva beszélő öregasszony üldögél a főváros különböző nappali melegedőiben, s ha bárki megkérdezi tőle, azt válaszolja, hogy jól érzi magát. Közben az éjjeli menedékhelyen kapott toalettpapírral letörli a szája sarkából kibuggyanó nyálat. Időnként befogadják valamelyik – hajléktalanok számára fenntartott – melegedőbe, de ott sem tartózkodhat örökké. Egyik – eretnek vélemények megfogalmazására hajlamos – résztvevő megjegyzi, hogy a nem túl távoli jövőben a „közigazgatási apparátusnak” ismét foglalkoznia kell Klementinával, a köztemetések megszervezése ugyanis a polgármesteri hivatalok szociális osztályának hatáskörébe tartozik. Kávé- és cigarettaszünet következik.

A „pszichiátriai esetek” áttekintése a megváltozott körülmények ismertetésével kezdődik. A tél elején vagyunk, a szálló gyakorlatilag megtelt, abban a hálóban, ahol nyáron hatvan hölgy éjszakázott, most nyolcvan alszanak, és vannak esték, amikor a társalgóban, a folyosókon matracokat kell a földre teríteni. A túlszűfolttság, a tartós összearzátság még az intakt személyiséget is megterheli, megnőtt a súlyos konfliktusok kockázata. Felelős és nagyon finoman mérlegelt döntésekre van szükség, a lakók napon-ta tizenkét órát utcán töltenek, az esték és éjszakák nyugalma mindenképpen fenn kell tartani. Egy kicsit megsűrűsödik a csend, a kollégák pontosan ismerik a megváltozott

[*Láttelelet*]

körülményeket, tudják, hogy a rövidre fogott emlékeztetővel az intézményvezető csupán protokolláris kötelességének tett eleget. Összeszokott csapatról van szó, a legfiatalabb is négy éve dolgozik már a fapadon, nyugodt türelmük jól képzett profikra utal. Az esetismertetésre kijelölt szociális munkás kinyitja az első dossziét.

„K. Aranka 42 éves, hajadon. Másfél hónapja jelentkezett először. A kora délutáni órákban a nappali ügyeletet ellátó kolléga vette észre, hogy a hálóteremben alszik valaki. Figyelmeztette te a hölgyet, hogy a lakók csak hat óra után foglalhatják el helyüket, ügyfelünk durva átkozódással, fenyegetőzéssel reagált. Azt kiabálta, hogy kórházból jött, de nem bolond. A szociális munkás a biztonsági őrtől kért segítséget, aki szelíd presszióval kikísérte leendő lakónkat a szállóról. Csúnya jelent volt: az érintett káromkodott, köpködött. Néhány óra elteltével visszajött, korábban érkező lakótársának ágyáról földre szórta az ágyneműt, majd verekedni kezdett. Magas kapcsolataira hivatkozva a szálló azonnali bezárását helyezte kilátásba. Az ügyeletes szociális munkástól a menedékhely kulcsát követelte, hogy ezirányú szándékait megvalósítsa. Ismét a biztonsági őr segítségére volt szükség. A személyes adatai felől érdeklődő kollégát keresetlen szalonképtelenséggel utasította el. Az elkövetkezendő napokban az események ismétlődtek, a team akkor úgy döntött, hogy a hölgy legalább két hónapig nem fogadható. Nevét és életkorát más szállókon dolgozó munkatársainktól sikerült megtudnunk, azt is elmondták, hogy tőlük már korábban kitiltották hasonló okok miatt. Mentális és fizikai állapota egyre romlik, esténként összerugdalva, éhesen jelenik meg a szálló nyitására várakozó hölgyek között, veréssel fenyegeti őket, a perpatvar olykor tettlegességgel ér véget. A pszichiáter szakorvos segítségét felajánló szociális munkás információjára »te vagy bolond, buzi köcsög« felkiáltással válaszolt. Mivel már egy intézmény sem fogadja, minden bizonnyal egész nap közterületen tartózkodik.”

A résztvevők első reakciója a tanácstalan hallgatás, ezután a tárgyyszerűen megfogalmazott tépelődés következik. A pszichológiából frissen vizsgázott kollégánő kapásból diagnosztizálja az esetet: az érintett szociopata. Ez lényegében kapcsolatteremtési, beilleszkedési képtelenséget jelent, de a korántsem ilyen egyértelmű a helyzet. Merthogy ügyfelünk egy „normál” közösségben valóban kezelhetetlen, de egy elfogadóbb, emberléptékűbb kis világban, folyamatos gyógyszerelés és pszichoterápia mellett talán működőképesé tehető. Az ilyen intézmények viszont egyre fogynak. Aranka működőképességéhez senkinek sem fűződik érdeke. A megmaradt otthonok férőhelyeire kilenc év a várakozási idő, de négy-öt év múlva már be lehet kerülni, mert a sor – a természetes elhalálozás okán – gyorsabban fogy a tervezettnél. Ahhoz persze nem elég gyorsan, hogy jelen problémánkra megoldást nyújtson. A hirtelen támadt csendet megszakítva, a team szociológusa talajközeli realitással vázolja a várható eseményeket: *Arankánk utcán él, pénze nincs, tehát lopni próbál, mert éhes. Tapasztalatlan és ügyetlen, így aztán lebukik és megverik. Ettől persze még éhes marad. De most már lopni sem mer – a tisztas polgárok jogos felháborodása nem ismer határt, amikor összerugdalhatnak egy tolvaj elmebetegét – a fenyítéstől félve inkább éheznek. Atfázik és legyengül. Egyre erőtlenebbül tántorog az utcán, aztán egy aluljáróban leül a földre, és elalszik. Ha szerencséje van, az utcai segítők még időben megtalálják, és beszállítják hozzánk. Aggodalomra tehát semmi ok, Aranka így is, úgy is ügyfelünk marad. Ugyanis mi lettünk a kanális. A szegények, szerencsétlenek, tolvajok, betegek, vesztesek, koldusok és álkoldusok amorf balmazában nálunk különösebb erőfeszítés nélkül bárki és bármi eltüntethető, ha jelenléte nem kívánatos, mert irritálja a nagyerdeműt. Hiszen*

a kanális nem lázad. A kanális azért van, hogy nyeljen. A kanálisra senki sem figyel. Csak akkor veszik észre, ha eldugul. A team – ellenszavazat nélkül – tudomásul veszi a helyzetértékelést.

Segítsetek a segítőnek!

2009. július 3-án az MTI szűkszavúan mindössze annyit közölt, hogy „valószínűleg gyilkosság áldozata lett az a harmincéves csepeli szociális munkás, akire munkába érkező kollégái találtak rá vasárnap”. A Budapesti Rendőr-főkapitányság sajtóügyeletesese később hozzátette, hogy a helyszíni szemle alapján megalapozott a gyilkosság gyanúja, bár a halál pontos okát majd az igazságügyi orvosszakértői vizsgálat tisztázza. Először a Budapesti Szociális Fórum levelezőlistájából jutottunk bővebb információkhoz: az áldozatot Evelinnek hívták, s gyilkosa egy tizenöt éves lány, aki néhány nappal tettének elkövetése előtt került átmeneti nevelésbe. „Rögtön megszökött az otthonból. A rendőrség vitte vissza őt szombaton. Nem sokkal ez után megjelent az édesanya, hogy elvigye a lányát. Evelin nem akarta elengedni (mivel a szülő felügyeleti joga szünetelt), ezért az anya leszúrta őt, de nemcsak hirtelen felindulásból, hiszen lányának is átadta a fegyvert, és tizenhétszer szúrtak bele.” A levelezőlistára a tragédiával kapcsolatban huszonkét levél érkezett, a megdöbbenet szerzők minden önfegyelme és visszafogottsága ellenére is egyértelműnek tűnik, hogy az alapos elméleti és gyakorlati felkészítés dacára sincsenek biztonságban azok, akik a társadalom peremén – vagy azon kívül – élő, tébolyrázta, összerugdalt lelkek háborgását igyekeznek elcsitítani. Pedig a szociális munkásoknak éppen ez a hivatásbeli kötelessége. Az említett levelezőlista egyik hozzászólója a következőképpen fogalmaz: „Ne feledjük el, hogy a szakmát és a benne dolgozókat a hatalom kimondva is arra használja, hogy – a végeken, ütközőzónaként – mintegy csillapítva a társadalmi és gazdasági rendszer ellentmondásai által szenvedő csoportok haragját, saját maguk személyiségükkel fogják fel, és intézményhálózattal a hátuk mögött, ha kell, csillapítsák, kioltásuk ezt a dühöt.” Vagyis a hivatásos segítő jól megvilágított céltáblaként tevékenykedik, s közülük néhányan bizony áldozatul esnek a nyomorszint alatt élő, kudarcos társadalmi rétegek indulatainak. „A hajléktalanellátásban minden évben megvernek két-három szociális munkást a kliensek, jó alaposan. Volt, akit leszúrtak, bár megúsza. Ezek az esetek durva történetek, de emellett legalább ennyi esetről tudok, amikor egy maflást, pofont, tockost kap a szociális munkás. Hangsúlyozom, ezek azok az esetek, amikről én hallottam. A valódi szám ennek biztosan többszöröse” – írja egy másik levél. A lélektan finom, árnyalt eszközeinek ügyes alkalmazása – a jelek szerint – tehát nem garantálja az önvédelem sikerét. Apropó, önvédelem. Tizenhat éves lehettem – égő szemű, hajlott hátú, girhes kamasz –, amikor úgy döntöttem, hogy elsajátítom az önvédelem fogásait. Tornacipőben, klott gatyában álltam az edzőteremben a bikanyakú mester elé, és eldadogtam, hogy önvédelmet szeretnék tanulni. A mester végigmért, körbejárt, aztán megállt előttem: a futás fiam, a futás. A te esetekben az a legbiztosabb technika. A szociális munkások képzésekor a maratoni futás valahogy kimaradt a tantervből. Úgy tűnik: szükség volna rá.

A nagy átverés – és annak folyományai

„Napjaink meglehetősen cinikus szociológusai a közösségből kiiratozókat, kitiltottakat hajlamosak »társadalmi terméknek« tekinteni. Nem teljesen alaptalanul: eszmélődő gyerekkorukban még igen kevesen tervezik úgy az életüket, hogy szegények legyenek, koldulni fognak, és az otthontalanok menedékhelyein éjszakáznak. Merthogy a vesztesek társadalmi státusa a legkevésbé sem irigylésreméltó. Azt viszont igen könnyű belátni, hogy a kizárólag

[*Látlet*]

nyertesekből álló társadalom illúzió, a nyertesek jelenléte ugyanis feltételezi a veszteseket. Az ügy attól lesz bonyolult, hogy a napos oldalon élők közössége létrehozta »a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésére szolgáló alrendszer«, amelynek feladata a vesztesek megsegítése. E rendszert hivatásos segítők (szociális munkások) működtetik. Ezek a professzionális szamaritánusok azon dolgoznak, hogy visszacsalogassák »ügyfeleiket« abba a társadalomba, amelyből kivonultak, vagy – valamilyen okból – kiutálták őket. Megpróbálunk valamilyen egyénre szabott jövőképet összehozni, aztán közösen megfogalmazzuk, hogyan is kellene elindulni afelé. E jövőkép három lényegi meghatározója: az éhbérért végzendő igásállati munka, az olcsó hónapos szoba és a hokedlire állított lavór. Tételezzük fel, hogy néhány – kivételesen jól motiválható – lakónknak sikerül megérkeznie ebbe a jövőbe. És akkor most ezzel csökkentettük a társadalmi egyenlőtlenségeket? Egy fenét... Az államnak egy kicsivel kevesebbet kell költenie az általa gyártott vesztesek eltartására, de ettől még semmivel sem lett kisebb az elit és a piramis legalján élők közötti távolság. Számomra leginkább a huszonöt-harmincöt évesek sorsa elkeserítő. Magyarázom nekik, hogy tessék dolgozni, mert egészségesek is, erősek is, és mert mindenki dolgozik. Aztán egy-két év szigorú takarékoskodás, utána pedig irány az önálló lakhatás és a teljes értékű állampolgári lét. Néha még azt is elmondom nekik, hogy én is dolgoztam segédmunkásként, futószalag mellett, árucsomagolóként, olykor még trógeroltam is a piacon. Nem hazudok: így történt. Arról viszont nem beszélek, hogy én akkor egyetemre készültem, vagy éppen egyetemista voltam, tehát nem harminc évre, hanem legfeljebb néhány hónapra merültem alá a »gépies fizikai munka« lélekölő világába, száműzetésem időtartamáról magam hoztam döntést. Ügyfelem viszont élethossziglan erre ítéltetett. Korrekcióra alig van lehetősége: az időben nem lehet tolatni. És amikor mindezt nagyvonalúan elhallgatom előtte, akkor viszem végbe a nagy átverést. Többségük persze világosan látja a horizontot, tisztában van saját lehetőségeivel. Tudja is, hallja is, hogy hamis az énekem. Hiteltelessé válok, úgy érzi, becsapom. A továbbiakban ez a gyanú határozza meg közérzetét. Ettől alakul ki a menedékhelyeken – s a hajléktalanszállókon általában – a hektikus ingerlékenység légköre, a dühödt kommunikatív agresszió. Mindannyiunknak ismerős a Petőfi-vers boldogtalan juhásza. Aki gyepes hanton furulyálva vette hírt, hogy babája állapota válságra fordult. Hiába sietett haza már csak holtan látta a hön szeretett kedvest. És akkor:

*Elkeseredésében
Mi telhetett tőle?
Nagyot ütött botjával
A szamár fejére.*

Témánkhöz igazítva a kis életképet furcsa szereposztás alakul ki: szegényeinknek, kismizettjeinknek, veszteseinknek, hajléktalanjainknak jut a juhász szerepe, a szociális munkás pedig kénytelen a szamarat alakítani. Amelynek – pontosabban fogalmazva: aki- nek – hivatásbéli kötelessége, hogy elviselje a fejbévágásokat. Azok pedig zuhognak rendszeren. Hozzávetőleges statisztikám szerint a fapad hölgyei havi átlagban 2,4 alkalommal aposztrofálják valamelyik szociális munkás kollégánokat »büdös picsának«, míg a férfikollégáknak a »buzi köcsög« dukál. És akkor még nem beszéltem a vizelet és bélsár kihűlt keverékében részegen szendergő hölgyekről, akiket a barátságtalan téli éjszakákon hátunkon-ölünkben cipelünk be a szállóra, miközben csendesen érdeklődnek tőlünk:

»Hová viszel gecike?« Meg a hölgyeket kísérő lovagokról, akik a szocmunkás szeme láttára pofozzák ki alkoholosan tántorgó szerelmükből nyugdíjfizetés után az utolsó ezrest – két sörre meg két felesre –, s konfliktusrendező javaslatunkra a »hallgass, köcsög, vagy szádba adom a farkadat« választ kapjuk. Nem akarok nagyon elszomorító lenni, hát jó hangosan hozzáteszem: *nem csupán erről szól a hajléktalanszálló*, de az elmondottak mindennapjaink szerves részét képezik. És erről kifelé ugye nem szoktunk beszélni, mert ezzel »csak felerősítjük a társadalomban már úgymeglevő előítéleteket«. Rossz pillanataimban – szerencsére nincs belőlük sok – felteszem magamnak a kérdést: biztos, hogy előítéletekről van szó? Mert a februári letargia szomorú állapotában ezek az előítéletek nekem inkább konklúzióknak tűnnek, melyek empirikus tapasztalatokra épülő premisszákból születtek, a formális logika szabályai szerint” – (monológjának hangneme és témája miatt teljes névtelenséget kérő szociális munkás).

III. MONDHATJUK HÁT, HOGY NEM REMÉNYTELEN? – EGY ESETTANULMÁNY

Az esettanulmány olyan „műfaj”, amely a szociális segítő szakmában munkaeszközként használatos. Segítségével tisztázhatók az életút azon csomópontjai, melyeknek hosszú távú hatásaival a tanulmány szereplőjének (alanyának) pillanatnyi kritikus helyzete magyarázható. A téves döntések felderített motívumai segítenek a kivezető utak megtervezésében, s a hibák tudatosítása lehetővé teszi a hasonló helyzetek elkerülését. A hajléktalanság igen kedvezőtlen élethelyzetét elemezve – még a részletes interjú felvétele előtt – meg kell határoznunk az esettanulmány segítségével megválaszolandó kérdéseket. Ezután következik a beszélgetés, melyben az interjút készítő szociális munkásnak az éppen módosítani kívánt pálya összetevőire kell fókuszálnia: a korai gyermekkorra, az iskolai tanulmányokra, a párválasztás sikereire – és persze buktatóira –, a munkaútra, a korábbi lakhatási lehetőségekre s a jövővel kapcsolatos elképzelésekre. A hajléktalanszállók lakóival készített interjúkat általában a „hogyan képzeled az életét öt év múlva?” kérdés zárja le. A leggyakoribb válaszként kapott vállvonogatás, az egykedvű legyintés, a „mit tudom én?” tanácstalansága nem téveszti meg a szociális munkást: az emberi személyiség újraleszethetőségébe vetett hit hivatásának alapfeltétele.

Egy tisztességtudó utcalány – B. Rozi 55 éves hajadon

*Én a téglagyárban lakom,
téglaporos a kalapom.
Azért poros a kalapom,
mert a téglagyárban lakom.*

*Nincs egyebem a semminél,
feleségem nagy segginél.
Akármerről fúj is a szél,
hozzábújok, s akkor nem ér.*

(Téglagyári munkás-költő alkotása)

[*Látlet*]

1954-ben születtem Budapesten, pontosabban Kőbányán. Apám, anyám munkások voltak, a téglagyárban dolgoztak, az apám a kemencénél, az anyám pedig vagonot rakott. Tudtak ők írni-olvasni, de olyan komolyabb iskolát nem végeztek. Ott laktunk a téglagyári telepen, ilyen szoba-konyhás munkáslakásban, az udvaron volt egy retyó, és volt egy kék lavórunk is fürdőszobának. Nagyon sokat dolgoztak a szüleim, az anyám úgy nevelt, hogy négyóránként hazajött egy kicsit, hogy megszojtasson, aztán ment vissza a vagonokhoz. Később sem volt valami boldog gyerekkorom, mert apám nagyon keményen ivott. Nem voltam buta gyerek, jól tanultam volna, ha nem lett volna apámmal ez az alkohol, meg az, hogy amikor hajnalban részegen megjött, akkor mindig összeverte az anyámat. A nővéremmel, aki két évvel idősebb nálam, mindig arra ébredtünk, hogy az anyám sikoltozik. De ez egy ilyen sorház volt, és ott sokszor sikoltoztak az asszonyok. Nekem nagyon jól ment az iskolában az orosz, azt mondták a tanárok, hogy érzésem van a nyelvekhez. Egészen a hetedik osztályig mindig ötöst kaptam belőle. Csak aztán az történt, hogy 11 éves koromban az apám kezdett engem tapogatni, de nem úgy, mint egy gyereket, hanem ahogy a nőket szokták. Ezt elmondtam az anyámnak, és akkor feljelentettük az aput, le is csukták két évre. Azért csak ennyire, mert az a dolog ugye nem történt meg, de a törvény már a kisgyerekek tapizását is bünteti. Szóval apu elment a börtönbe, az anyám mindig látogatta, és megvárta becsülettel, amíg kijött. Aztán ahogy hazakerült engem beadtak az intézetbe, mert az anyám félt, hogy az apu megint elkezdje velem. Intézetbe kellett mennem, mintha én lettem volna a hibás. Akkor jártam a hetediket. A Bányai Júliába tettek, az nyitott intézet volt, és itt aztán elkezdődött a szökődés, a csövezés, én is inni kezdtem, lopkodtunk az önkiszolgálókból, és engemet többször is megfogtak. Közben az iskola is abbamaradt. Egyszer aztán begyűjtött a rendőrség, előszedtek minden lopási dolgomat, és a bíróság elítélt. Esztergomba kellett mennem a javító-nevelőbe. Itt mindenki balhész volt, összetörtük az egész ebédlőt, megvertük a nevelőket, felgyújtottuk a hálót. Ebből megint bíróság lett, egy év két hónapot kaptam, Tökölre vittek, a fiatalkorúak börtönébe. A varrodában dolgoztam, alsóruhákat, gatyákat varrtunk. Elfogadtam a sorsomat, beletörődtem, hogy most ez van, nem voltam fogdajáró, és a munkát is mindig megcsináltam. Amikor 1972-ben, tizennyolc évesen kijöttem, hazakerültem, és én voltam otthon a fekete bárány. Az anyám a 14 hónap alatt egyszer sem látogatott meg, egyszer sem írt levelet, ez nagyon rossz volt. Nem tudtam mit kezdeni magammal, el kellett helyezkedni, az anyám bevitt a téglagyárba, leszedő lettem, a még meleg téglákat kellett a palettáról levenni és stószba rakni. Tizenhat kilós téglák voltak, volt bennem annyi tisztesség, hogy ne hozzak szégyent az anyámra, és szerettem is ezt a munkát. Csakhogy akkor már kezdődtek a fiúk. Tizennyolc éves voltam, és szűz, a javítóban és a börtönben nem volt senkim, ahogy kijöttem, eljártam mindig az éjszakába. Akkor ilyen zenés-táncos szórakozóhelyekre mentem, táncoltunk egy fiúval, ha tetszett felmentem hozzá, sokszor onnan mentem dolgozni. Engem otthon senki sem kérdezett meg, hogy hol voltam, vagy mit csináltam. Nem törődött velem senki, és én is utáltam, ha otthon vagyok. Három évig voltam a téglagyárban, de ezalatt nagyon ritkán aludtam otthon. Az volt a baj, hogy így nem bírtam a munkát. 1975-től már néha kihagytam egy-egy napot, később már egy-két hetet is. 1976 tavaszán hagytam ott a téglagyárat, éjjelenként szórakoztam, akkor már pénzért is elmentem a fiúkkal, egy órára 1000 forintot kértem – ugye nem volt munkahelyem, kellett a pénz. Nem kerestem rosszul, naponta kétezer mindig összejött, előtte a téglagyárban 2400 forintot kaptam egy hónapra. Később elkezdtem arabozni, tőlük több pénzt lehetett kérni, akkor már bántam, hogy minek kellett nekem a téglagyár, miért nem kezdtem ezt az egészet előbb.

30–35 ezer forintot kerestem havonta, 1978-ban ez hihetetlenül sok pénz volt. Szórakoztam, öltözködtem, fodrászhoz, kozmetikushoz jártam, szépnek kellett lenni, mert akkor többet fizettek. Háromezer forintot kértem egy éjszakára – és megvolt a szállásom is. Tavasztól őszig napközben a strandon kipihentem magam, este aztán fodrász, smink, és bele az éjszakába. Az volt aztán a baj, hogy 1977-ben terhes lettem. Persze az apa nem vállalta a gyereket, mert őt csak a testem érdekelte, én azt hittem, hogy majd megkomolyodok, ha szülni fogok. Megint hazakerültem, anyámék azt mondták, hogy amíg terhes vagyok addig rendben van, legyek itt, de egy fattyúgyereket ide nem hozhatok. Nagyon szép kislányt szültem, akkor az anyámnak valahogy megmozdult a szíve, és megengedte, hogy maradhatok. De engem hajtott a vérem, egy-két hónap múlva már mentem a pénzem után, mondjuk, annyi tisztesség volt bennem, hogy naponta letettem egy ezrest az asztalra anyáméknál, hogy lássák el a gyereket. Közben nemcsak araboztam, hanem elkezdtem az önkiszolgálókat is járni, megpakoltam a kosarat, és egyszerűen kísétáltam a boltból, akkor még nem voltak riasztók. Mindent megszereztem, ami otthonra vagy a gyerekeknek kellett, az anyámék hirtelen nagyon kezdtek szeretni, s nekem jólesett, hogy beszélgetnek velem, és kedvesek hozzám. Aztán 1978-ban megint terhes lettem, ezt a gyermeket vállalta az apa, de első gyermekemet nem, így aztán ő maradt az anyáméknál, én meg összeálltam ezzel a férfival, és kiköltöztem hozzájuk Isaszegre, a szülei családi házában lakott. Kislány lett ez is, egy darabig szépen neveltük, én gyesen voltam, csak aztán az élettársam hamar inni kezdett, verekedős lett, fejszét fogott rám, s akkor kezdődött a menekülésem. Hazamenni nem akartam, lakásom nem volt, munkám nem volt, pénzem nem volt. Hát loptam és araboztam. Nemcsak az üzletben loptam, hanem a férfiaktól is. Az araboktól nem, mert azok pengével összevagdosták volna az arcomat, de mindenki mástól igen. És hülye voltam, mert volt bennem annyi tisztesség, hogy én mindenkinek megmondtam az igazi nevemet. Közben egyszer-egyszer megbuktam a boltokban is, úgy nem lehet rendesen lopni, ha kenyérre kell, amit elviszel. Begyűjtöttek, rám nyomták a lopásokat, egy csalást és a kmk-t. Komoly ítéletet kaptam, két és fél év fegyházát Kalocsán. Csontig le kellett ülnöm, mert kizártak a kedvezményből mindenféle fegyelmi vétség miatt. Kijöttem, rám tették a rendőri felügyeletet – bűnmegelőzés céljából. Akkor kezdődött a börtönből ki-börtönbe vissza játék, és ez tartott 1981-től 1987-ig. Mindig Mélykútra vittek, mindig 30 napra – a rendőri felügyelet szabályainak megsértéséért –, az ottaniak már tudták, hogy pénteken szabadulok, a hétfői szállítással már megint megyek vissza. Mert amikor kijöttem Kalocsáról, élnem akkor is kellett, arabozni már nem tudtam – a börtön eléggé megviselt, és közben öregedtem is –, kijártam a kocsisorra, az első igazoltatásnál már vittek is a kóterbe. Itt már nem volt annyi pénz, 1000 forintot kértem, és ebből nekem kellett fizetnem a szobát. 1987-ben szabadultam utoljára, meguntam a börtönt, álltam a kapu előtt, és megfogadtam, hogy ide vissza többé nem jövök. Pesten aztán összeálltam egy mazesek parkettással, hozzá költöztem, ő tudta, hogy kijárok a kocsisorra vagy a térre, de nem zavarta. Napközben vásároltam, rendben tartottam a lakást, mostam, főztem, mint egy igazi asszony, ha kedvem volt este, akkor kimentem a sorra, ha nem volt kedvem, otthon ültem a tévé előtt. Ha kimentem három-négyezer forintom összejött, közben már tudtam egy kis pénzt félretenni, akkor volt életemben először otthonom és egy kis dugi pénzem. Csak aztán ez is elkezdett inni, aztán később verni is, teljesen megbolondult, belém akarta vágni a kést, és akkor innen is elmenekültem. Ez már '90-ben volt, először a Déliben csöveztem, ott találtam haverokat, elittuk a félretett pénzemet, nem volt sok, talán negyvenezer forintot sikerült összeraknom, és egyik csaj mondta, hogy miért nem költözöm a Könyvesre, én

[*Láttelelet*]

meg mondtam, hogy nem ismerem a szállókat, és akkor ő oda vitt. Itt találkoztam a lányommal, akit Isaszegen hagytam az apjánál, nem ismertem meg, egyik csaj vette észre, hogy nagyon hasonlítunk egymáshoz, és akkor derült ki, hogy ő az én gyerekem. Benne van az anyja vére, most kapott 7 év hat hónapot lopásért, ő nagyobbban játszik, mint én: sokszor elmentem takarni neki, volt olyan, hogy harmincezret hozott ki áruban a Pólusból, márkás ruhákkal és műszaki cikkekkel foglalkozik. Mondtam is neki, hogy én vissza nem akarok kerülni, de annyi tisztesség volt bennem, hogy elmentem hesszelni vele, volt amikor mellőlem vitték el az örök, mert megbukott, majd a szívem szakadt meg. Először csak egy évet kapott, nem vonult be, hanem csinálta tovább, hiába segítettem, megint megbukott, akkor már rányomtak két és fél évet, akkor sem vonult be, amikor újra elkapták már ki sem engedték, elkezdte leülni a büntetését. Közben egyik tárgyalás jött a másik után, egyre futottak utána a sárgacsikók, hét év hat hónapnál fejezte be, börtönfokozaton van Kalocsán. 1990-től 97-ig voltam a Könyvesen, akkor valaki elterjesztette, hogy a jövő hónaptól majd fizetni kell, nekem munkám nincs, pénzem nincs, van bennem annyi tisztesség, hogy nem állok megint oda lopni, átjöttem hát a többiekkel ide, a fapadra – ez ingyenes. Most abból csinálom egy kis pénzt, hogy reggel korán kelek, és kávéfőzők a többieknek, 50 forintért adom és sokkal jobb, mint ami a gépből kijön. Ha jó az idő egész nap sétálok, egy-két felest elnyalogatok, aztán kimegyek melegedőhöz az Éles sarokhoz, a lányom hetente kétszer telefonálhat, ilyenkor mindig felhív, és kicsit elbeszélgetünk. Télen az egész napot valamelyik melegedőben töltöm, délben elmegyek az apácákhoz ebédelni, és este beállok a sorba itt a kapu előtt. A nagyobbik lányomról, akit az anyámék neveltek, azt hallottam, hogy férjnél van, de nem megyek hozzájuk, nincs miért. Nagyon szeretem őt, de vinni nem tudok neki semmit, kérni meg nem akarok, van bennem annyi tisztesség, hogy akkor inkább nem is keresem. Nem tudom mi lesz velem öt év múlva, tényleg nem tudom. Arra gondolsz, hogy öt év múlva nem lesz fapad?

B. Rozi életútja bizonyára lázas izgalomba hozná a sorsöröklés kérdéseit vizsgáló kutatókat, a szociális munkásnak inkább Kodály Zoltán bölcs megállapítása jut eszébe, amely szerint „a gyermekek zenei nevelését, az anya zenei nevelésével kell kezdeni”. Ebben az esetben ugyanis pontosan a felmenők antiszociális életvitele, személyiségének deformitása, továbbá szerény intellektusa és eltorzult ítélőképessége volt az a tényező, amely már igen korán szociális és érzelmi kényszerpályára helyezte ügyfelünk életét. Furcsa társadalom lehetett az a téglagyári birodalom: kevés volt benne, ami tudatos, és túl sok volt benne, ami ösztönös. A szoptatós anya vagonkirakóként dolgozik, de az ősi ösztöntől hajtva hazaszalad megszoptatni gyermekét, a papa alkoholmarta agyában időnként túlteng a libidó, s ilyenkor saját lányát (11 éves) ízlelgeti, az anya – gyermekét tigrisként védelmezve – feljelenti az apát, de aztán „van benne annyi tisztesség”, hogy látogatja a börtönben, és mindent megbocsátva vár rá a kapuban, merthogy a család védelmét parancsolják az ösztönök, a leányt, aki „rossz útra tért” kiközösíti a család, de a börtönből visszatérőt befogadja, sőt később még az utódot is elfogadja gondozásra – bár ebben már lehet némi sandaság –, mert ha a szülők nem is tudják, de azért sejteniük kell, hogy lányuk milyen pénzből honorálja gyermekápolói tevékenységüket. A szociálpszichológiában gyakran használt szociometriai módszer kidolgozója, Jacob Lévy Moreno, az USA-ban élő lecsúszott bevándorlók, a white rash („fehér söpredék”) élethelyzetét vizsgálva megállapította, hogy a kriminális devianciamutatók e csoportokban ugyan sokkal magasabbak, mint az átlagpopulációban, de mégsem válik a közösség minden

tagja bűnözővé. Ehhez a negatív személyiségbeli és a környezeti tényezők konzubsztanciális egybeesésére van szükség – fogalmazta meg azóta sokféleképpen igazolt következtetését a kutató. Nos, a kisiskolás Rozi esetében a negatív környezeti hatásokat a tudat és értékvilág ösközösségi szintjén kialakult, „téglaporos” szubkultúra jelentette, személyisége pedig csak 43 éves korára – akkor fogadta meg, hogy börtönbe többé soha – „heverte ki” az akkor kapott rúgásokat. Lett volna módja e fogadalomtételre előbb is, de kényszerpályán volt, meg aztán valahogy mindig „elkapta a gépszíj”, és nem tudott ellenállni a kísértésnek. Tegyük szívünkre a kezünket: biztos, hogy az ő helyzetében mi ellenálltunk volna?

B. Rozi tulajdonképpen már gyermekként is otthontalan volt, a szoba-konyhás munkáslakás nem nyújtott védelmet legkevésbé a borgózós atya brutalitása, majd később gyanús szexuális érdeklődése ellen. Mindent összevéve ügyfelünk leginkább védettnek a börtönben érezhette magát: „Hidd el, nem volt rossz odabenn. Dolgozni azt kellett, de még az is jó volt. Mindig tudtam, hogy mit kell most csinálni, és azt is, hogy mi következik” – mondta egyik beszélgetésünk alkalmával. Az alkalmi ismerősöknél eltöltött néhány hetes tartózkodásokat nem számítva, Rozinak 43 éves korában volt először kulcsa saját otthonához (annál a bizonyos „maszek parkettásnál”), akkor mondhatta először azt, hogy „megyek haza”. Az isaszegi életközösség csupán néhány hónapig tartott. Mélypszichológiában jártas terapeutáknak kellene megválaszolni azt a kérdést, hogy miért önti el előbb-utóbb Rozikánk minden otthonát az alkohol, s miért azok közül választott társakat, akik súlyos betegnek érzik magukat, ha vérükben átmenetileg csökken az alkoholkoncentráció. S közülük is miért az agresszív hajlamúakat részesítette előnyben? Lehet, hogy a gyermekkori szubkultúra határozta meg választásait? Persze arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy – egészen finoman fogalmazva – Rozikánk sem mentes a sűrű alkoholfogyasztás emberi gyarlóságától. Tulajdonképpen funkcionális otthontalanként élte le életét 1987-ig, aztán következett két év, amíg volt hová hazamennie. Ennek a csaknem idilli helyzetnek vetett véget a lakástulajdonos agresszivitással egybekötött „hosszú menetelése”. Néhány napig volt fedél nélkül, aztán már csak az egyik fapadról a másikra vezető út következett. Rozi túl van az ötvenen, fizikailag leromlott, szépsége – legyünk tapintatosak – megkopott, frontfogazata hiányos, mentálisan sorvad, fapadlakó. Ha nem esik jól, akkor is ki kell mondani, befejezett sorsot elemezzünk.

A téglagyári közösségben a munka „becsület és dicsőség dolga” volt. A fizikai munka világában mindenki tudta mindenkiről, hogy mennyire lehet rá számítani. A munka nemcsak a pénzkeresés lehetőségét jelentette, hanem a közösség informális hierarchiájában elfoglalt pozíciót is meghatározta. Talán a „rendes, melós gyerek” volt a legnagyobb elismerés, amit ebben a szubkultúrában valakiről mondtak. A puritán munkaerkölcsöt szinte az imprintig kitörölhetlenségével hagyományozták az ősök a fiatalabb generációkra az ilyen csoportokban. Rozi munkautjának kezdetét is ez az örökség határozta meg. Három év fizikai munka a téglagyárban – ahol nyáron elviselhetetlen a forróság (a leszedőnek a még meleg téglákat kell stószokba rakni), télen pedig a kocsikon levő áru forró ugyan, de a szabad ég alatt a munkás hátába harap a hideg – mindenképpen tiszteltreméltó. Az összképet viszont borússá teszi, hogy ügyfelünknek ez volt az utolsó munkahelye: 18 évesen lépett be a munka világába, majd három évvel később onnan végérvényesen távozott. Érdekes módon a szubkultúra munkaerkölcsre vonatkozó része nem hagyott oly mély nyomokat ügyfelünkben, mint annak antiszociális motívumai. Ha elég nagyvonalúak vagyunk, munkaviszonynak tekinthetjük

[*Látlet*]

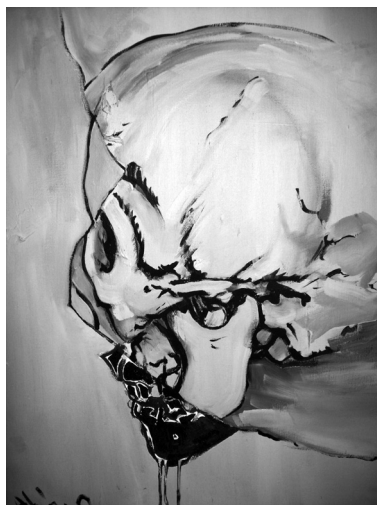
a legősibb mesterségben eltöltött éveket, ehhez – állítólag – Rozikánknak minden adottsága megvolt, csupán vállon felül volt hozzá gyenge. Ugyanis „nem ahhoz kell az ész, hogy ágyba vitesd magadat valami nagypénzű szarjancsival – világosított fel egy magánbeszélgetés alkalmával a szakma legendás nagy öregje –, hanem ahhoz, hogy ne szédítsen meg a pénz, tudjál félretenni, befektetni, szerezz tisztességes barátnőket, építs ki üzleti kapcsolatokat, mert különben az egyházi ingyenkonyhán kanalizod majd negyvenévesen a sárgaborsó főzeléket”. Nos Rozival pontosan ez történt. A fapad kávéfogyasztása nem elég nagy piac ahhoz, hogy ügyfelünk helyzetén változtasson, bár a napi alkoholszükséglet + cigaretta finansziális hátterét biztosítani látszik. A kérdés mármost csak az: meddig?

Hajléktalanná válása óta ügyfelünkkel nem történt semmi változás. A fapad egykedvű – néha (bor)virágosan jókedvű – lakója. Nem akar semmit, és azt sem akarja, hogy tőle akarjanak bármit is. Aggasztó jel, hogy egyre gyakrabban borítják el az alkohol hullámai. Hát ennyire tellett nekünk – tárhatnánk szét a kezünket, és csak arra hivatkozhatunk, hogy Rozikánk már „készárúként” érkezett hozzánk, helyzetén nemcsak azért nem tudtunk változtatni, mert depresszív egykedvűsége ezt lehetetlenné teszi, hanem sokkal inkább azért is, mert ez a helyzet valóban változtathatatlan. B. Rozi szellemi munkára képtelen, fizikai munkára pedig alkalmatlan. Számára a fapad már csak „szociális elfekvőként” üzemel, bár egyik ifjú kolléganőnk határozottan állítja, hogy Rozikánk elsivatagosodott személyiségében a sorstársak iránti szolidaritás – a „betyárbecsület” – még most is működik... Január végén éjszakai ügyeletes voltam, a város belefűlt a hóba, mert már két napja esett. Lakóink még megnézték a tévében az esti filmet, tíz óra után nyolc perccel oltottam el a hálóteremben a lámpákat. Nyugodt, csendes éjjel ígérkezett, a falkameleg védettségében mindenki hamar elpihent. Aztán tizenegy óra tájt megszólalt a telefon, a portai diszpécser volt a vonalban. Egy környékbeli lakó jelezte, hogy a Dózsa György és a Kassák Lajos út sarkán öt vagy hat csonttrészeg hölgy fekszik egymásra borulva, nem lehet látni hányan vannak, nagyon egymásba gabalyodtak, és lassan elfedi őket a hó. Valahogy fedél alá kell támogatni őket, mert reggelre megfagynak. Huszonöt éves vagyok, egyetemistaként jöttem dolgozni a fapadra, ilyen problémák megoldására valahogy nem készítettek fel eddigi tanulmányaim során. Rozi még a konyhában tett-vett – reggeli kuncsaftjainak főzte le a kávé –, kimentem hozzá, és vázoltam a helyzetet. Ó, hogy mért nem hagyják megpusztulni azokat a mocskos részegeket! – fohászzkodott hangosan a plafonra nézve, aztán gondolkozott egy kicsit. Mi legyen hát, Rozi? – kérdeztem, ő pedig kiegyenesítette derekát, és kézbe vette a szervezést. Szigorú szavakkal és kemény mozdulatokkal parancsolta ki az ágyból a legerősebb lányokat, ismertette a tennivalókat, aztán kinyitottam a rácskaput, s néhány perc múlva már ott álltunk a hólepte emberkupac előtt. Maga menjen vissza, Esztike – úgy beszélt velem, mint kapitány a helyettesével –, dobjanak a lányok vagy nyolc matracot egymás mellé a földre, azokra tesszük ezeket a hullajelölteket. Aztán a földön fekvőket szétosztályozni igyekvő sorstársak felé fordult: Olgát hozzátok először, ő a legdagadtabb, őt tesszük alulra. Kétszer fordult a mentőcsapat, volt, akit csak támogattunk, de két hölgyet úgy kellett behúzni a letaposott havon. Kihámoztuk őket a nagykabátból, odavezettük őket a matracokhoz, aztán hagytuk, hogy összerogyjanak. Éjfélkor csináltam takarodót, Rozi még mindig ott állt az alkoholgőzt böfögő emberhalom fölött. Ezekről írta Petőfi, hogy „a hősöket egy közös sírnak adják” –, mondta megvetően, aztán lekapcsolta a lámpát.

Öt perc múlva már mindenki aludt. Csak én voltam egész éjjel feldobott, úgy terveztem, tanulni fogok, de nem tudtam figyelni a könyvre, inkább kiálltam az udvarra, sokáig néztem a kavargó hóesést, és jól éreztem magam. Merthogy SMS-t kaptam a lélektől. Csak annyit üzent: létezik – (Sz. E. 25 éves szociális munkás, szociológus-hallgató).

UTÓIRAT

B. Rozália 2010 májusában elhunyt. A Dózsa György úti metróállomásról erősen alkoholos állapotban szállították a detoxikálóba, ott szíve megállt, a reanimáció nem sikerült. Közkölségen temették el, a közeli református templom sírkertjében. A lelkész rövid szeretetteljes beszédben búcsúztatta el a hamvakat, közben az jutott eszembe, hogy Rozi már akkor elbúcsúzott a világtól, amikor utolsó otthonából is menekülni kényszerült. De lehet, hogy már sokkal előbb. Személyes segítője voltam – a szociális munkában ezt a feladatkört úgy nevezik, hogy „esetfelelős” –, hadakoztam vele, és szerettem, ő pedig hadakozott velem, és néha talán szeretett is. Lánya két fegyőrnő kíséretében, összebilincselte kézzel, pórázon vezetve érkezett, a bilincstől nem tudott könnyeivel mit kezdeni, az egyik ór időnként egy papírsebkendővel végigtörölte az arcát. Szerettem volna valamit mondani neki, de csak annyit tudtam kinyögni, hogy „őszinte részvétem” – és a fegyőrnő nem engedélyezte a kézfogást. Hát igen – a hajléktalanokkal foglalkozó szociális munkás a Taigetosz alatt söpröget. Nincs semmi baj, Rozi, azt hiszem, még találkoznak. Ha van odaát valami, akkor az otthontalanok és segítőik úgyis megtalálják egymást. Hiszen te mondtad: „a hősöket egy közös sírnak adják”.

SZILÁGYI GYULA (1946) katolikus teológiát, gyógypedagógiai főiskolát és szociológiát végzett. Budapesten él. Szociográfiákat ír, melyekben a nagy társadalmi változások hatásait kutatja az egyéni élethelyzetek alakulásában. Könyvei: *Tiszántúli Emánuel*, *Melegfront*, *Júlia és Júlia*, *Nincs bilincs*, *Megbukott az iskola*, *Nagyvárosi Emánuel*.